

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, СФОРМУЛЬОВАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Дубно Т. В.

*Личаківський районний відділ Львівського міського управління
Головного управління МВС України у Львівській області
м. Львів, Україна*

Розглянуто питання формулювання способів вчинення злочину за допомогою оціночних понять. З'ясовано особливості встановлення окремих способів вчинення злочину при кваліфікації злочинів, а також основні помилки, які виникають при цьому. Висловлено поради з приводу уніфікації способів вчинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України.

Ключові слова: оціночні поняття, спосіб вчинення злочину, кримінальний кодекс, загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, небезпечний для життя багатьох осіб, особлива жорстокість.

Вступ. Спосіб вчинення злочину як самостійна ознака об'єктивної сторони складу злочину нерідко виражений законодавцем за допомогою оціночних понять. З одного боку, обійтися без них неможливо, а з іншого – це створює труднощі для осіб, які здійснюють правозастосовну діяльність, а також породжує чисельні дискусії у теоретичній площині кримінального права.

Проблема оціночних понять була предметом багатьох наукових досліджень. У радянський період їй присвятили увагу Кудрявцев В. М., Брайнін Я. М., Ковальов М. І., Шапченко С. Д., Кашаніна Т. В., Лупинська П. А.. Серед сучасних науковців, які досліджували вказане питання, слід назвати Пітецького В. В., Кобзаєву О. В., Жалінського А. Е., Кленову Т. В., Огородника А. тощо. Вказані автори вивчали переважно теоретичні аспекти лише деяких способів учинення злочинів, сформульованих за допомогою оціночних понять, а їх вплив на кваліфікацію злочинів досліджений не у повному обсязі. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного розгляду вказаної проблеми. Певні кроки у даному напрямі зроблені зокрема у роботах Матвійчука В. К. [1], Гедьо А. С. [2], однак хотілося б доповнити деякі їх аспекти.

З урахуванням викладеного, **метою** статті є розглянути способи вчинення злочину, сформульовані за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України, висловити пропозиції щодо їх уніфікації та спробувати вирішити спірні питання, пов'язані з їх впливом на кваліфікацію злочинів.

1. ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.
Історія використання оціночних понять у вітчизняному кримінальному законодавстві налічує декілька століть. Однак, незважаючи на тривалий період їх становлення, у наукових колах викликає жваву дискусію питання доцільності використання оці-

ночних понять у кримінальному праві. Відстоюючи необхідність оціночних понять у кримінальному законі, одні науковці пояснюють це динамізмом суспільних відносин, багатоаспектністю форм людської поведінки та її результатів. На протипагу їм інші вказують на невідповідність існування оціночних понять положенню ч. 3 ст. 3 КК України про те, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [3, с. 48; 4, с. 16].

Неможливо погодитися з думкою останніх, оскільки не слід забувати про такі властивості оціночних понять, як: закріплення найзагальніших ознак відображених у них явищ; відсутність конкретизації та роз'яснення законодавцем у правовій нормі; конкретизація у процесі правозастосування у кожному окремому випадку [5, с. 46]. Звідси випливає, що оціночне поняття, передбачене кримінальним законом, все ж визначає злочинність і караність діяння у загальних рисах. Наявність оціночних понять у кримінальному законі, на наше переконання, є адекватною реакцією законодавця на неможливість передбачення усіх аспектів суспільних відносин, тому ми висловимо власні міркування, які стосуються описаних у кримінальному законі способів учинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять. Деякі автори для вирішення названої проблеми пропонують слухну пропозицію включити до Загальної частини Кримінального кодексу статті, що розкривають зміст оціночних ознак [6, с. 23].

2. АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, СФОРМУЛЬОВАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ. Переходячи до безпосереднього аналізу способів вчинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять, насамперед варто перерахувати положення Особливої частини КК України, коли спосіб вчинення злочину сформульований як оціночне поняття. Це особлива жорстокість у п. 4 ч. 2 ст. 115, ст. 434 КК України, систематичне знущання, тяжка образа (ст. 116, 123 КК України), жорстоке поводження (ч. 1 ст. 120, ч. 2 ст. 431, ч. 1 ст. 438 КК України), систематичне приниження людської гідності (ч. 1 ст. 120 КК України), особливе мучення (ч. 2 ст. 121 КК України), спосіб завдання сильного фізичного болю, фізичних чи моральних страждань (ст. 127 КК України), знущання (ч. 1 ст. 299, ч. 2 ст. 373 КК України), знущання або глумлення (ч. 2 ст. 406 КК України); спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб у п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, спосіб, який створює небезпеку для життя чи здоров'я людини (ч. 1 ст. 258 КК України), спосіб, небезпечний для життя і здоров'я інших осіб (ч. 2 ст. 393 КК України), загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194-1, ст. 195, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292 КК України); інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194, ст. 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399, ч. 2 ст. 411 КК України).

2.1. Особлива жорстокість як оціночне поняття. Особлива жорстокість як спосіб вчинення злочину ускладнює кваліфікацію злочинів по-перше, багатогранністю свого змісту, по-друге, офіційним тлумаченням вказаного поняття лише стосовно умисного вбивства. Згідно з п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур,

мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [7, с. 132].

Таким чином, роз'яснивши зміст поняття особливої жорстокості, законодавець вдається до оціночних понять, які, в свою чергу, також потребують тлумачення. Це стосується, зокрема, термінів мордування, мучення і тортури. Формулювання перших двох термінів міститься у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. Так, під мордуванням визнаються насильницькі дії щодо особи, які полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю (щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостро-колючими предметами тощо) [8, п. 3.3]. Мучення розуміють як тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення її в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії [8, п. 3.2]. За визначенням Матвійчука В. К., тортури – це заподіяння особливих нестерпних мук або знущання, що мають тривалий характер, здійснюються багаторазово за наявності спеціальної мети [1, с. 160]. Вказані терміни можна назвати найпоширенішими способами реалізації (формами прояву) особливої жорстокості, проте, як зазначалося вище, кримінальний закон містить ще низку таких способів. Вважаємо, що до них можна віднести систематичне знущання, тяжку образу, жорстоке поводження, систематичне приниження людської гідності, особливе мучення, спосіб завдання сильного фізичного болю, фізичних чи моральних страждань, знущання, глумлення.

У теорії кримінального права є два погляди на вказану проблему. Одні вчені вважають, що вищезазначені поняття мають різний зміст, тому повинні використовуватися окремо у кримінальному законі. Так, Тицька Л. І. зазначає, що використання у чинному КК України одночасно понять «жорстокість» та «особлива жорстокість» навряд чи є доцільним, оскільки на законодавчому рівні не встановлено ознак, на основі яких потрібно розділяти досліджувані поняття [9, с. 248]. На думку Кучера В. І., вказівка законодавця на такий спосіб як особлива жорстокість поводження з необхідністю припускає існування й інших менш злісних форм того, що включається в жорстоке діяння. Ототожнення ж цих понять на практиці, як правило, призводило до необґрунтованого розширення меж застосування особливої жорстокості [10, с. 60]. Інші ж (Матвійчук В. К. [1]), до яких приєднуємося і ми, обґрунтовують свою точку зору необхідністю об'єднання вказаних понять у термін «особлива жорстокість» з метою однакового їх розуміння у теорії права, запобіганню можливих помилок і непорозумінь під час правозастосування.

При кваліфікації злочинів, учинених особливо жорстоким способом, слід встановити: чи охоплюється умислом винного особлива жорстокість дій, що ним вчиняються, у чому саме проявлялася особлива жорстокість, у якій із перерахованих форм проявлялася особлива жорстокість, а також навести в обвинувальному акті підстави та мотиви,

згідно з якими особа, уповноважена здійснювати кваліфікацію, дійшла такого висновку. Відсутність такої конкретизації може служити приводом для зміни кваліфікації вчиненого. Так, Вироком Апеляційного суду Хмельницької області від 14 серпня 2003 р. Н. засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на 11 років позбавлення волі. Н. визнано винним у тому, що він у с. Калинівці Хмельницької області, 18 березня 2003 р. приблизно о 19-й годині під час сварки після розпиття спиртних напоїв вчинив умисне вбивство С. В. з особливою жорстокістю. Суд не сформулював у обвинуваченні, в чому саме виявилась особлива жорстокість під час вбивства потерпілого, а лише зазначив, що засуджений в процесі сварки після розпиття спиртних напоїв, завдаючи удари котушкою, ногами та лопатою, умисно заподіяв потерпілому тілесні ушкодження, від яких останній помер на місці події. За наведених обставин колегія суддів касаційного суду визнала, що дії засудженого слід перекваліфікувати з п.4 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті.

2.2. Загальнонебезпечний спосіб, спосіб, небезпечний для життя багатьох (інших) осіб як оціночні поняття. Потребують уніфікації і такі оціночні поняття кримінального кодексу як загальнонебезпечний спосіб, інший загальнонебезпечний спосіб, спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, спосіб, небезпечний для життя і здоров'я інших осіб, які на наш погляд є тотожними.

Кваліфікація злочинів, учинених наведеними способами ускладнюється їх недостатньою теоретичною розробленістю, а також відсутністю у кримінальному законі тлумачення вказаних понять. У теорії кримінального права дається невичерпний перелік способів, які можна віднести до загальнонебезпечного, або загальні ознаки наслідків їх застосування.

П. 9 вищенаведеної Постанови Пленуму Верховного Суду України визначає «як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК), умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною» [7, с. 133].

Питання про те, чи може вказаний спосіб бути тотожним загально небезпечному (про останній спосіб ідеться у п. 12 ч. 1 ст. 67, ст. 194-1, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292, ч. 1 ст. 350 КК України), залишається суперечливим, оскільки його офіційного тлумачення немає. Можливо посилатися лише на роз'яснення, надане у науково-практичному коментарі КК України: «під вчиненням злочину загальнонебезпечним способом розуміється вчинення його, зокрема, такими способами: вибух, підпал, зараження чи отруєння водойм, затоплення, використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу тощо»[4, с. 154].

У деяких положеннях кримінального закону має місце інший загальнонебезпечний спосіб (наприклад, ч. 2 ст. 194, ст. 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399, ч. 2 ст. 411 КК України) – будь-який інший, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо (затоплення, поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач, застосування сильнодіючої отрути для отруєння домашніх тварин, забруднення парку, пляжу чи іншої місцевості небезпечними відходами, організація катастрофи

тощо) [4, с. 453]. З вищевикладеного випливає, що підпал і вибух завжди визнаються законодавцем загальнонебезпечними способами вчинення злочину у силу їх найбільшої поширеності. Низка статей Особливої частини КК України (ст. 113, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 294) передбачає вчинення злочинів саме шляхом підпалів, вибухів або інших дій. Це означає, що, по суті, ці злочини вчиняються загальнонебезпечним способом. Тому, на наш погляд, доцільніше було би у відповідних статтях замість положення «вчинення вибухів, підпалів чи інших дій» використовувати «вчинення дій загальнонебезпечним способом».

Загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину, на наше переконання, є ширшим за змістом по відношенню до способу, небезпечного для життя багатьох (інших) осіб, оскільки він посягає не тільки на життя і здоров'я, а й загрожує настанням інших шкідливих наслідків. Ще одна відмінність між вказаними видами способів учинення злочину полягає в тому, що при вчиненні злочину загальнонебезпечним способом винний створює небезпеку для декількох об'єктів, як основних, так і факультативних. Видається, що необхідності у виділенні окремого поняття «спосіб, небезпечний для життя багатьох (інших) осіб» немає, оскільки термін «загальнонебезпечний спосіб» містить ознаки, які найбільш повно відображають підвищений ступінь суспільної небезпеки першого способу вчинення злочину.

Отже, з метою уникнення різного розуміння загальнонебезпечного способу та способу, небезпечного для життя багатьох (інших) осіб у теорії та судовій практиці, доцільно при конструюванні складів злочинів, передбачених ст. 113, п. 5 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 294 ч. 2 ст. 393 КК України використовувати поняття «загальнонебезпечний спосіб».

Важко не погодитися з науковцями, які виступають за уніфікацію термінології кримінального закону, зокрема із Тростюк З. А., яка вважає, що законодавча думка повинна викладатися чітко та не залишати місця для різного тлумачення тих чи інших термінів. Це порушує вимоги чіткості, зрозумілості, стислості, які пред'являються до термінологічного апарату [11, с. 99].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладені положення, слід зазначити, що:

- у науці кримінального права не сформульовано однозначного підходу щодо розуміння оціночних понять, а самі вони є об'єктом широкої наукової дискусії.
- Загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину – це такий спосіб вчинення злочину, який посягає на охоронювані законом суспільні відносини шляхом: вибуху, підпалу, погрому; затоплення, зараження, отруєння, забруднення небезпечними відходами водою, ґрунту, повітря; використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу; організації катастрофи.
- Особлива жорстокість – це спосіб вчинення злочину, який проявляється у мученні, мордуванні, глумлінні, тортурах, приниженні гідності, психологічному тиску на потерпілого, а також вчиненні вказаних дій у присутності близьких для потерпілого осіб.
- Загальнонебезпечний та особливо жорстокий способи вчинення злочину характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Тому правильне й однозначне їх визначення у кримінальному законі матиме не тільки важливе теоретичне значення, а й сприятиме уникненню помилок при кваліфікації злочинів на практиці. Безумовно це вимагає проведення ряду теоретичних досліджень, у ході яких можна виявити найбільш оптимальні конструкції норм Особливої частини КК України.

Список літератури:

1. Матвійчук В. К. Особливо жорстоке поводження як ознака об'єктивної сторони складу злочину. / В. К. Матвійчук. – Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 155-163.
2. Гедьо А. С. / А. С. Гедьо. – Митна справа. – 2011. – № 2. Ч. 2. – С. 393-396.
3. Заруцький О. В. Оціночні ознаки в складі злочину хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України) / О. В. Заруцький // Наукові записки: юридичні науки. – Т. 26. – 2004. – С. 47-50.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – К. : Юридична думка, 2010. – 1326 с.
5. Євдокімов Д. Застосування оціночних понять в сучасному кримінальному праві / Д. Євдокімов // Юридичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 45-50.
6. Гаухман Л. Нужен новый УК РФ / Л. Гаухман // Законность. – 1998. – С. 22-34.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції. – Х. : Одиссей, 2012. – 432 с.
8. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Тіцька Л. І. Жорстокість як ознака складів злочинів / Л. І. Тіцька. – Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2012. – Вип. 55. – С. 247-253.
10. Кучер В. І. Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження : монографія / В. І. Кучер. – К. : Азимут-Україна, 2004 р. – 160 с.
11. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – К. : Атіка, 2003. – 144 с.

Дубно Т. В. Способы совершения преступления, сформулированные с помощью оценочных понятий в Уголовном кодексе Украины / Т. В. Дубно // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 191-197.

Рассмотрены вопросы формулирования способов совершения преступления с помощью оценочных понятий. Выявлено особенности отдельных способов совершения преступления при квалификации преступлений, а также основные ошибки, которые возникают при этом. Высказаны советы по поводу унификации способов совершения преступления, сформулированных с помощью оценочных понятий, в Уголовном кодексе Украины.

Ключевые слова: оценочные понятия, способ совершения преступления, уголовный кодекс, общепризнанный способ совершения преступления, способ совершения преступления, опасный для жизни многих лиц, особая жестокость.

THE METHOD OF THE CRIME FORMULATED WITH THE HELP OF EVALUATIVE CONCEPTS IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Dubno T. V.

*Lychakivskiy District Department of the Lviv City Police Department Ukraine in Lviv region
Lviv, Ukraine*

The article deals with the general principles of valuation concepts in criminal law Ukraine, as has not formulated a clear approach to understanding. Analyzed in terms of different scientists about the feasibility of using these concepts. Been a good occasion to include a proposal to the General Part of the Criminal Code articles that reveal the content of such notions. Lists all the ways the offense defined by notions of the Criminal Code of Ukraine: cruelty, systematic torture, severe insult, abuse, systematic humiliation of human dignity, particularly torture, the way the problem of severe physical pain, physical or mental suffering, humiliation, bullying or hlumlennya, manner dangerous to the lives of many people, a way that creates a hazard to human life or health, the manner dangerous to life and health of others, generally the way other generally dangerous method. It is shown setting features of individual methods in the classification of the crime of crimes, and basic errors that may emerge. Based on the analysis of these rules states that they could at combine two definitions : cruelty – the way the crime that manifests itself in torment, torture, mockery, torture, degrading treatment, psychological pressure on the victim, and committing these actions for the presence of relatives of

victims, generally the way the crime – a crime the way that infringes on the legitimate social relations through: explosion, arson, massacre, flooding, contamination, poisoning, pollution, hazardous waste water, soil, air, use of automatic devices electricity, gas of disaster. Emphasized the heightened social danger of the latest ways crime. Shows advice about their unification, namely on the correct and unambiguous definition of the criminal law that would not only of great theoretical value, but also help to prevent errors in the classification of offenses in practice.

Key words: evaluation concept, the method of the crime, the Criminal Code, the offense generally dangerous method, the method of the crime, the danger to the lives of many people, a special cruelty.

Spisok literatury:

1. Matvijchuk V. K. Osoblyvo zhorstoke povodzhennja jak oznaka ob'ektyvnoi' storony skladu zlochynu. / V. K. Matvijchuk. – Jurydychna nauka. – 2011. – № 2. – S. 155-163.
2. Ged'o A. S. / A. S. Ged'o. – Mytna sprava. – 2011. – № 2. Ch. 2. – S. 393-396.
3. Zaruc'kyj O. V. Ocinochni oznaky v skladi zlochynu huliganstvo (st. 296 Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy) / O. V. Zaruc'kyj // Naukovi zapysky: jurydychni nauky. – T. 26. – 2004. – S. 47-50.
4. Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy. – K. : Jurydychna dumka, 2010. – 1326 s.
5. Jevdokimov D. Zastosuvannja ocinochnyh ponjat' v suchasnomu kryminal'nomu pravi/ D. Jevdokimov // Jurydychnyj zhurnal. – 2009. – № 6. – S. 45-50.
6. Gauhman L. Nuzhen novyj UK RF / L. Gauhman // Zakonnost'. – 1998. – S. 22-34.
7. Zbirnyk postanov Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy ta postanov Verhovnogo Sudu Ukrainy u spravah kryminal'noi' jurydykcii'. – H. : Odissej, 2012. – 432 s.
8. Pravyla sudovo-medychnogo vyznachennja stupenja tjazhkosti tilesnyh ushkodzen': Nakaz Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrainy vid 17.01.1995 № 6 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Tic'ka L. I. Zhorstokist' jak oznaka skladiv zlochniv / L. I. Tic'ka. – Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija jurydychna, 2012. – Vyp. 55. – S. 247-253.
10. Kucher V. I. Kryminal'no-pravovi problemy vchynennja zlochniv sposobom osoblyvo zhorstokogo povodzhennja : monografija / V. I. Kucher. – K. : Azymut-Ukraina, 2004 r. – 160 s.
11. Trostjuk Z. A. Ponjatijnyj aparat Osoblyvoi' chastyny Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy : monografija / Z. A. Trostjuk. – K. : Atika, 2003. – 144 s.